

KAČJI PASTIRJI V LITERATURI

Ivan Tušek

ŠTIRJE LETNI ČASI

•••

Močvir.

Ako prijatelj prirode, ki ne pozna domačih rastlin toliko, da bi v vsakej spoznal na prvi pogled zemljakinjo, hoče enkrat ne samo pozabiti sitnosti vsakdanjega življenja, ampak tudi sanjati o tujih krajih in o krasoti tujih rastlin, gotovo bo povsod našel za to priložnosti, če jo le vé poiskati.

Prepirajo se ljudje, je-li so veše, ali ne; jaz zdaj gotovo nisem veša, če popeljem bralca in bralko na močvir. Močvir je tisti čarovnik, ki novinca v poznanji rastlin prestavi v tuje kraje. Se vé da vsak močvir tega ne more; saj se močvir imenuje marsikaj, kar pa tega imena ne zasluži, še celo mokroten travnik, na katerem dobimo vode v čevlje in nahod v nos.

Da sem rekel kal ali mlaka, bilo bi morebiti bolj prav. Marsikter zanemarjen z ločjem zaraščen ribnjak je tudi to, kar mislim.

Kdor ima blizo ravne listnike, ki se vrsté s travniki, in skoz ktere se vijó leni potočeci, ta gotovo ne bo zastoj iskal v njih takih močvirih. V kakej rupi obdaja venec ločja močilo, ki ga mnogokrat ni videti zavolj gostega ločja; pa tudi, če solnce sije na vodo, se skoz ločje vselej ne blišči, ker je mnogokrat gosto pokrita z vodno reso (Lemna, Meerlinse).

Najdalji dan v letu, cvetja polni kresni dan, nagnil se je proti večeru. Dobili smo, česar smo iskali in ravno pokošeni travniki odvezli so nam skrb, da nam ne bo treba koristne trave gaziti, kar bi bili pa danes gotovo zakrivili, kajti po stezi ne bi bilo mogoče priti do močvira. Z drevjem obdana je mlaka na širocem logu, prav kraj potoka, ki jo je enkrat, ko je bil preveč velik, tu popustil in jo zdaj vsako leto napolnuje. Gosti vrbovi grmi visé nad vodo. Skoz te grme pridemo do ločja. V naše veselje se je na enem kraji odtrgal kos visocega brega, ki dela zdaj malo rigo v vodo. Na nji stojimo zdaj prav blizo vode.

Kje si ostalo, sitno počenjanje družbe človeške! Ne vidim te. Tu sem sam s sabo in s prirodo. Moj svet je zdaj tako velik, da morem, na

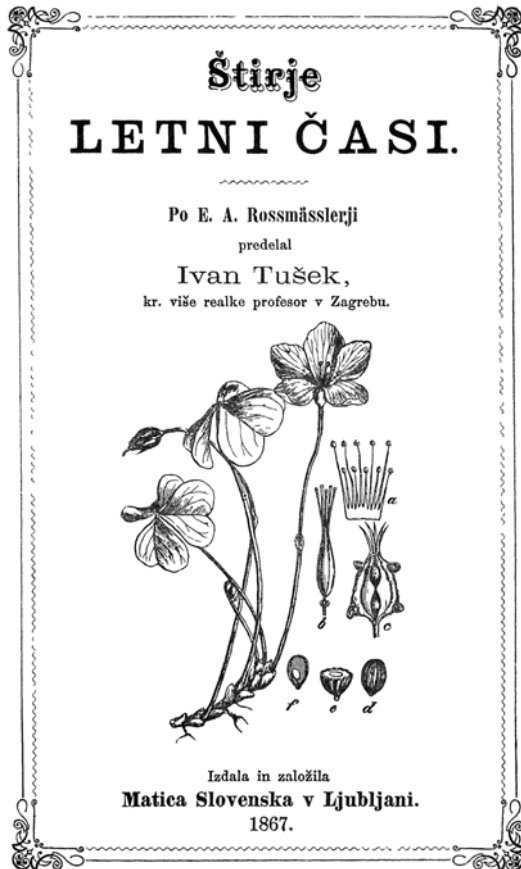
ktero stran hočem, vreči cvetlico čez mejo njegovo; ker una drevesa, ki gledajo k meni doli, stojé s svojimi koreninami že zunaj mojega kroga.

Šega pravi, da zeleno in višnjevo ne gré skupej. Naj pride sem, da se spreobrne. Tu stojim, kakor sredi cveta potočnice; zelena čaša me obdaja in zgorej je razpet višnjev nebeški venec. Ali se to ne vjema?

Vse je tako, da čisto izbriše vsakdanje misli in želje. Čisto jasno nebo se nam zdí bolj višnjevo, solnčni žarki se odbijajo na površji vode in razširjajo Afrikanško vročino, brezštevlni komarji, bližnji rojaki moskitosov, plešejo po zraku – vse nas prestavlja v daljne vroče kraje.

Pa najbolj nas na-nje še opominjajo rastline, med katerimi vidimo tudi nekatere stare znance. Treba samo, da roko stegnem, da natrgam čudnih trstik, ktere sem nekđaj kakor deček tako poželjivo časih gledal z mlakinega brega. Pred mano plavajo lepi srčasti listi po mandeljnih dišečega rumenega plučnika ali lokvanja (*Nuphar luteum*, gelbe Seerose), kateri svoje skoro po egiptovsko vstrojene cvete dviguje na debelej betvi iz vode. Kako čudno dviganje iz povodnega v zračno življenje! Pod vodo dobro razločujem množino še skupej zvitih listov in v oblice zaprtih še zelenih cvetov, ki v vodi rojeni se bodo razcveteli na zraku. Tudi njegov brat, beli plučnik ali bared (*Nymphaea alba*, weisse Seerose) je tukaj. Veliki, debeli listi in cveti razodevajo, da je bližnji sorodnik krasne rastline, ki raste po velikih rekah južne Amerike, in ktere se pravi „*Victoria regia*“. Na mnogokrat čez seženj velikih listih poslednje počivajo povodne tice, na listih našega lokvanja ali plučnika pa mnogobrojne žuželke. Pisano svetli hrošči trstičniki (*Donacia*, *Rohrkäfer*) se na njih sedé grejejo na solncu, njih ličinke pa so prebivale v koreniki globoko v blatu skritej. **Pisani kačji pastirji** (*Agrion*, *Wasserjungfer*), ki letajo nekteri s šumom, nekteri tiho kakor misel, vse križem po zraku, radi počivajo za kratek trenutek na teh plavajočih otočecih, pod katerimi so tudi oni nekđaj, ko so bili še ličinke, ropali in plenili, po blatu okrog plazé se. Takrat so bili grdi, zdaj so lepo pisani; krvoločnosti svoje pa niso izgubili. Po steblih in listih povodnih rastlin, ki molé iz vode, visé sem ter tje teh veselih rojilcev prazne kože, ktere so tam obesili in na kterih se razločijo vsi zunanji člani do tipalnic in oči, tako da nevajeni človek bi mogel misliti, da žive žuželke tam počivajo. Pa če se količkaj pritisnejo, zdrobé se prazni suhi mehovi. Grde lene živali goni močni nagon iz vode, njih dosedanjega prebivališča, na zrak, po kterem bodo odslej rojile. Za drugačno to življenje dobile so z novo obleko tudi krila, ktera zdaj prav pridno rabijo.

•••

SLIKA 1: Lična naslovnica knjige *Štirje letni časi*, ki jo je po Roßmäßlerjevem originalu prevedel in priredil Ivan Tušek. Delo je izšlo davnega leta 1867 in čeprav je pretežno posvečeno botaniki, predstavlja v drobnem delčku tudi enega prvih tekstov o kačjih pastirjih v slovenskem jeziku.

Slovenskim botanikom dobro znani Ivan Tušek je bil slovenski pedagog, naravoslovec, pisatelj in prevajalec. Rodil se je leta 1835 v Martinj Vrh, umrl pa je zaradi tuberkuloze leta 1877 v Ljubljani, star komaj 41 let. Bil je sodobnik, pravzaprav sošolec in prijatelj odonatologom mnogo bolj znanega Frana Erjavca, s katerim sta že v gimnazijskih letih sodelovala v znamenitem krogu "vajevecv". Študiral na dunajski filozofski fakulteti, kjer je bil leta 1859 potrjen za pouk fizike in prirodopisa v nemškem jeziku na višjih realkah. Svoje prvo službovanje je nastopil Tušek na višji realki v Schottenfeldu na Dunaju, leta 1861 pa je prevzel delo na zagrebški višji realki, kjer se je ponovno sešel z Erjavcem. Tu sta vzporedno delovala do jeseni 1871, ko je bil Erjavec premeščen na goriško realko, Tušek pa na ljubljansko gimnazijo.

Po zlomu absolutističnega Bachovega režima v letu 1859 so Slovenci upali, da se jim bodo končno vendarle uresničile davne želje po slovenskem srednjem šolstvu in priprava slovenskih učbenikov je bila zaradi težej oblasti po germanizaciji, tedaj zelo važno kulturno in politično vprašanje. Ivan Tušek je v slovenščino za potrebe šolstva od leta 1863 do 1872 prevedel šest učbenikov iz češčine, hrvaščine in nemščine, med drugimi tudi Pokornyjeva učbenika *Rastlinstvo - Prirodopis za male gimnazije in realke* leta 1864 ter *Prirodopis rastlinstva s podobami - Za spodnje razrede srednjih šol* leta 1872. Med drugim je zavzeto zbiral slovenska imena rastlin, lepo predstavljena tudi v delu *Štirje letni časi* iz leta 1867, z dodanim obsežnim latinsko-nemško-slovenskim imenikom rastlinskih rodov, zato velja za utemeljitelja slovenskega botaničnega besedišča. Kot je lepo in izčrpno prikazal BUFON (1961), ima Ivan Tušek nadvse pomembno mesto v slovenski kulturni zgodovini kot prvi sestavljavec šolskih botaničnih tekstov, soustvarjalec slovenske botanične, fizikalne in matematične terminologije, zbiralec narodnega blaga in večletni odbornik ter tajnik Slovenske Maticе.

Zgornji kratek izsek iz knjige *Štirje letni časi*, ki jo je Tušek prevedel in priredil po originalu znanega nemškega naravoslovca Emila Adolfa Roßmäßlerja, predstavlja z letnico 1867 eno prvih besedil o kačjih pastirjih v slovenskem jeziku. Zanimivo je, da se je prevajalec povečini tesno držal nemškega originala in tudi pri opisu kačjih pastirjev skoraj ne najdemo odstopanj. Za primerjavo navajam na tem mestu zadevni odonatološki del originalnega nemškega besedila iz umetelno napisane mojstrovine *Die vier Jahreszeiten*, ki je po prelomu v drugo polovico 19. stoletja v več izdajah izšla izpod peresa E. A. Roßmäßlerja: [... *Buntfarbige Libellen, die einen mit raschelndem Flügelschlag, die andern lautlos wie Gedanken die Lüfte durchkreuzend, ruhen gern einen kurzen Augenblick auf den Blätterinseln aus, unter denen auch sie als Larven und Puppen im Schlamm ihr räuberisches Wesen getrieben haben; an Häßlichkeit das grelle Gegenteil ihres gegenwärtigen Farbenschmuckes; nur an Mordlust sind sie dieselben geblieben. An den über den Wasserspiegel hervorragenden Stengeln und Halmen der Wassergewächse hängen hier und da die von den lustigen Schwärmern abgelegten Puppenhäute, an denen man bis auf die Fühlhörner und Augen jedes äußere Glied deutlich wiederfindet, so daß ein Unkundiger leicht glauben kann, stilsitzende Insekten vor sich zu haben, die mit ihren sechs Beinen an den Pflanzen sich festklammern. Aber bei dem geringsten Druck brechen die dürren leeren Häute zusammen. ...*].

Drobna podrobnost pa pri pozornem branju vendarle pade v oči. Tušek je namreč del besedila z opisom levov kačjih pastirjev: "...hängen hier und da die von den lustigen Schwärmern abgelegten Puppenhäute", vsebinsko bolj pravilno prilagodil v: "...visé sem ter tje teh veselih rojilcev prazne kože...", in se s tem izognil omembi "bube". To je sicer morda le naključje, zanimivo pa je zato, ker vse izdaje Erjavčevega *Prirodopisa živalstva*, prva med njimi z letnico 1864, za kačje pastirje navajajo tudi stadij bube (prim. KIAUTA, 2016). Ali je bolj botanično podkovani Ivan Tušek vedel in razumel, da temu pri kačjih pastirjih pač ni tako, naš zoološko orientirani Fran Erjavc pa morda ne, seveda ne bomo nikoli izvedeli...

LITERATURA:

- BUFON, Z., 1961. Pozabljeni rojak Ivan Tušek (Gradivo za življenjepis). *Loški razgledi* 8(1): 136-150.
- ERJAVEC, F./POKORNY, A., 1864. *Živalstvo. Prirodopis za nižje gimnazije in realke*. Leon, Celovec. 166 str.

KIAUTA, B., 2016. Kačji pastirji v delih Frana Erjavca (1834-1887), z razpravo o njegovem pogledu na bubo v njih metamorfozi, v luči obeh glavnih hipotez o evoluciji hemimetabolije. *Erjavecija* 31: 1-11.

ROßMÄBLER, E. A., 1856. *Die vier Jahreszeiten*. Scheube, Gotha. 285 str.

TUŠEK, I./ROßMÄBLER, E. A., 1867. *Štirje letni časi*. Matica Slovenska, Ljubljana. vi + 254 str.

(M. BEDJANIČ)

FACHSYMPOSIUM: LIBELLEN IM BALLUNGSRAUM – KENNTNISSTAND, BEWERTUNG UND AUSBLICK – ESSEN (GHE 2017)

Na lanskem Evropskem odonatološkem kongresu na Švedskem (BILLQVIST, 2016) je Damjan predstavljal plakat o društvenem projektu raziskave favne kačjih pastirjev Ljubljane (VRHOVNIK in sod., 2016), ga postavil v kontekst Zelene prestolnice Evrope ter prejel nagrado za najboljšo predstavitev plakata. Že takrat si je nemški odonatolog Klaus-Jürgen Conze, sicer tudi predsednik Društva nemško-govorečih odonatologov (GdO), zaželel, da bi projekt predstavila tudi v nemškem Essnu (Severno Porenje-Vestfalija). Naziv zelene prestolnice je namreč iz Ljubljane potoval prav v Essen.

Tako sva se avtorja prispevka v soboto 23-IX-2017 v Essnu udeležila strokovnega srečanja z naslovom v prevodu *Kačji pastirji v urbanih naseljih – stanje znanja, ocena in perspektive*. Udeležbo na srečanju nama je kril gostitelj, za kar se mu ponovno zahvaljujema. Z izjemo našega predavanja *Diversity of dragonfly fauna in the city of Ljubljana, Slovenia* (v avtorstvu D. Vinko, A. Tratnik & M. Vrhovnik) so ostala potekala v nemščini in obravnavala predvsem poznavanje kačjih pastirjev Essna in sosednjih mest ter splošno tematiko odonatne favne v urbanih naseljih. Damjan je predstavil poznavanje kačjih pastirjev Ljubljane, slednje postavil v širši geografski prostor ter predstavil težave in izzive. Pri slednjem se je predvsem nanašal na objavljeni prispevek prof. Kiaute v reviji *Natura Sloveniae* (KIAUTA, 2014) in lastne izkušnje. Predstavil pa je tudi aktualne aktivnosti društva, ki potekajo v okviru projekta »*Invazivke nikoli ne počivajo*«, ki ga sofinancira MOP.